

keseredetten panaszkol, hogy elvették tőle fiatalságát; a fiú s a „szent” asszonyként emlegetett anya rendkívül bensőséges kapcsolata pedig A SZÍV SEGÉDIGÉI-nek szomorúságát vetíti előre.

Derűs könyv volna a TERMELÉSI-REGÉNY? Az is, de nemcsak az. A rétegnyelvek fölényes ismerete valóban sok humorral párosul. Ha Kosztolányinak igaza volt, elsőrendű irodalom nem létezhet humor nélkül. Esterházy derűje legalábbis részben a kételyből származik, amellyel a hangzatos megfogalmazásokat fogadja. „Ahhoz, hogy valahol otthon legyünk, másutt idegennek kell lennünk.” Mielőtt az olvasó megnyugodnék ennek igazságában, az odavetett megjegyzés – „Tetszelős” – jelzi, hogy a szerző értékrendjében nincsenek ilyen egyértelműségek.

A kétely mégsem zárja ki a halálos komolyságot. A kitelepítés földézésére már groteszk humor nyomja rá bélyegét. Lehet nevetni a mester szüleinek aggodásán, hogy a kivándorolt Jolánka néninek náluk maradt pótlábát nehéz eltüntetni, mert a bőr bűdösen ég, de e nevetés már aligha felhőtlen Újraolvasva a TERMELÉSI-REGÉNY-t, leginkább az lepelt meg, mennyire döntő a könyvben a halál jelenléte. Tante Jolan haláláról egyetlen mondat, a külföldre költözött Michaela testvér távirata tudósít. Ugyanazon a lapon, amely azt is közli, hogy a mester a Középhátvéd temetésére készülődik.

A könyvek túlnyomó többsége nem viseli el az újraolvasást. A TERMELÉSI-REGÉNY a kivételek közé tartozik. Hálás lehet az irodalmár, ha van olyan kortársa, aki minduntalan arra emlékezteti, mily tökéletlenül is olvas, mennyire nem veszi észre azt, amire érdemes figyelni egy szövegben.

Szegedy-Maszák Mihály

KRITIKAPÁLYÁZAT

HÁZY ESZTER ÉS A KÁOSZ

Kritikai aggályok, impressziók

*Esterházy Péter: Hahn-Hahn grófnő pillantása
Magvető, 1991. 264 oldal, 195 Ft*

...Az ironia vélhetően szemérmesség is. Minden szókimondás (bazzmeg, nyalóka és mi-egyéb) ellenére – meghátrálás bizonyos dolgok kimondása előtt Érthető, mi több, rokonszenves gesztus, amellet, itt most nem részletezendő okokból, szakmailag is indokolt. A kérdés csak az, meddig lehet a segítségével eljutni. Meddig halasztható a tárgy megjelölése? Hogy most erről és erről lesz mondva valami. Tudniillik ez és ez. Végtere ez lenne a prózaíró tennivalója. Az utazás mellett. Hogy valamit – szépen sorjában, nem feltétlenül persze, ahogy megesett – elmeséljen. Teszem azt beszámoljon egy ilyen-olyan utazásáról.

Az ember, ahogy elássa önnönmagát. Módszeresen mélyíti, körmeivel kaparja maga alatt a vermet, szakadékot. Máris micsoda távolság választja el attól, ami van. Lehet-e ilyen pozícióból, lehet-e az úrgelyukból szét-nézve írni?

Recenzens – maradjunk ennél a remélhetőleg XIX. századi titulussnál – nehéz helyzetben van. Adtak neki egy író: tehetséges. És akkor mindenki, mióta recenzens az eszt tudja, csak dicsóti. Hogy így meg úgy. Minden pszichológiától függetlenül kérdezem én, meddig lehet ezt bírni. Vigyázat, apagyilkosság következik.

Pedig én már (esetleg még) olvastam a szerző néhány regényét. a FÜGGŐ-t, a FUHAROSOK-at.

Mi van akkor, ha úgy van, hogy nem lehet egy szerzőről írni? Azért, mert csak. Ha olyan nincs, hogy az ember kezébe veszi a karcsú derekú kis piros kötetet, és aztán leírja róla azt, amit akkor és ott gondol. Függetlenül a csinos borítótól és az incselkedő fülszövegtől.

TÁVIRAT

A jó kritikusknak nincs humorérzéke. A jó írónak van.

Ui. Különben Berzsenyi. Ami nem csekélység.

Ragaszkodni az előítéletekhez, amiből vagy, és megszabadulni tőlük, mert föléd nőttek.

TÁVIRAT

Lektorai jelentés

Szerző ígéretes tehetség, a jövő várományosa. stop.

Esterházy nem regényt ír, hanem szövegkörnyezetet. Amelyben mondatának jó az akusztikája. (Segítheti-e a nyelv a kritikust is?)

A Közép-európai Regény, önmeztagadásával együtt. Mint Márai és a polgárság. Csak éppen. Vannak jó nők, akikről bizonyosan tudjuk, hogy milyenek, de sajna nem mozgatnak meg bennünk semmit. És még csak nem is rajtunk múlik. Igaz, nem is őrajtuk.

Így voltam én Házy Eszterrel: nem kívántam. És akkor mi történt? Egy kedves, ismeretlen női hang a telefonban. Persze az ember megszedül. (Macsó összekacsintás:) Így szoktunk csapdába esni. Mert ilyenkor nem tud az ember nemet mondani.

A kritikai döntés, ha mindent mérlegre tesszünk, végül úgys a rokonszenven áll vagy bukik. A többi csak ideológia, úgymond, szakmai részletkérdés, kis finesszel megoldható. Meg nagypolitika. De mi van akkor, ha 1. a tárgyalt mű ideológiájában nem találunk kivetnivalót (ha csak azt nem, hogy van neki), ha 2. szakmailag – egyelőre – nem tudjuk megfogni, és ha 3. szerzőjével még a nagypolitikában is hasonló a nézeteink. Már persze ha tudjuk (nem tudjuk!), mit értsünk nagypolitikán. De többet mondok, még a rokon érzület sem hibázik belőlünk. Akkor mitől fő recenzensi fejünk?

A mondatok. Ezek a fránya (konya) mondatok. Amint írják magukat. Magunkat

Az esztétikai és a politikai, legalább magunknak valljuk be, mégiscsak elválnak egymástól. Összemérhetetlenek. Együttes használatuk veszélyes, mi több, kerülendő. Ahogy Hobbes mondta: „*Ezért ha valaki nekem kerek négyszögről, vagy a sajátban előforduló kenyérről, vagy szabad alattvalóról, vagy szabad akaratról, vagy bármiféle szabadságról beszél – hacsak nem azt érti rajta, hogy valami azért szabad, mert nem utközik ellenállásba –, ezt nem nevezhetem tévedésnek, hanem azt kell mondanom, hogy szavai értel-*

meltenek, azaz képtelenségek.” A Közép-európai Regény ölete képtelenség. Mint amikor Márairól szólva polgári regényt emlegetnek. Félreértés.

...az igazság-történés elváltozása az EGŐ-ra épülő hasznosságkritériumban az, ami – tisztán racionális úton – lehetővé tette a totalitárius rendszerek...

A vendég érzi, a konyhafőnök valami oda nem illőt kevert a mártásba, ami az egészet összerántotta. Így már nem is tűnik annyira inycsiklandónak.

TÁVIRAT

Az alsó szakasz leírása sokkal hitelesebb. Ráckeve, Daniló Kis, Duna-Delta. Talán épp ez a baj?

Akkor elkelve most egy házilagos kivitelű bukás, anarchista füstbomba, Fradi-petárda, Molotov-koktél.

KÖZJÁTÉK I.

Kedves barátom!

...Ez az esszé nem azért lepett meg bennünket, mert rólunk szól és dicsér bennünket, hanem e személyes vonatkozástól és érintettségtől függetlenül is. Hadd mondjam el, így leszűkítve, gratuláciomat. Mind a dolog megértése, jelentésének felfejtése, az egyes részletek elemzése, majd az egész szerkezeti felépítése kiváló... Fiatalságod ellenére ezt példásan oldottad meg...

Barátsággal üdvözöl

KÖZJÁTÉK II.

Kedves barátom!

Sajnos... kritikádat nem tudjuk akceptálni, mert – szerintem – nem akceptálható. A kötet mondandójának rekonstrukciója kusza, a gondolatmenet zavaros, a szerkesztéssel kapcsolatos kritikai észrevételek pedig hol teljesen általánosak, megfoghatatlanok, hol pedig – ha megengeded – kicsinyesek és okoskodók. Meg vagyok lepve, s nem ezt vártam tőled.

Szívélyes üdvözlettel

Nem regény. Sokkal inkább elegáns, többnyelvű hozzászólás a Kelet-/Közép-/Kelet-Közép-Európa-vitához, à la Napzárta, à la *Neue Zürcher Zeitung*, à la *Európai utas*. Tiszteletbeli

köztársasági elnök módjára (Konráddal megosztva), Havellal kvaterkázva. Már elnézést a kifejezésért: kirakatirodalom.

Parairódalom.

Ejnye, te kisördög, nem tudlak rajtacsipni!

Csak nehogy úgy megunjam, mint Tandorit.

Irigység, te világok megrontója, kritikusk védőszentje, ihlető angyalom.

TÁVIRAT

„...félek az olyan mondatoktól, melyeknek látható becsvágyuk tartalmazni az igazságot.”

VÁLASZTÁVIRAT

Félek, az öné is olyan.

A kritikairás mindenkorú nehézsége: a szerzői nagyságrendet figyelembe véve adni számot az új könyvről, egyetlen olvasat alapján.

Esterházy publicisztikai írásai – sajnál-nánk, ha rendkívüli tehetségét végképp ezekre aprózná el.

A 113–114. oldalon van egy jó, hosszú mondat.

Miként lehet valami ennyire politikus, amikor ennyire deklaráltan antipolitika. Az illúzióoszlatás, amint illúziót, mítoszt teremt. Ne fessd az ördögöt a falra, mert konstituá-lod! Minden csak fogalomhasználat kérdése. Ha nem használom a halál szót, nem fogok meghalni.

Házy Esztert olvasni egy szlovák faluban, a Magas-Tátra alatt, kétezres csúcsok karéjában. Hó, fenyőerdő, madártávlát. És a donau-eschingeni stílusbukfencsek. A tér, amint befogadói élményt manipulál, műv felett mond ítéletet: hitelesít vagy könnyűnek talál. A faluvégi kutyakonzert mint kritikai (realista) ítéltőszék, mely újrainja a történetet.

A kritikairás során szakmai becsület dolga a gentlemanlike magatartás. Az ítélezésnek természeti törvényekhez hasonlóan szigorú viselkedési kódexe van. Betartandó.

TÁVIRAT

A kritikairás az én Dunám.

Házy Eszter múltjának szeplője: minden könyvhétre megjelent.

Jó: az érzéketlen erőszakosság motivuma

A természet természetellenessége, antihumanizmus. (Ebből következhet többek között: a humanizmus természetellenessége). Erős jelenetek: a nyakában ülő gyermekét egy kő-sza sortűzben elvesztő apa, a hangyák által élve szétrágott tiszt esete. Az Al-Duna: az erőszak regnálása, a művészig erős. Lásd még, a művészet mint kegyetlenség. (A jó utazók szívtelenek.) A szexualitás mint agresszió.

Menekvés-e a töredékes szerkesztésmód, regényben, kritikában, s miként? Az, és még-is: rejtett erőtartalmakat szabadít föl. Például sutba vágthatod az ellentmondás-mentesség elvét!

Az ellentmondás a politikában megbocsát-hatatlan, noha szükségszerű. A művészetben meddig megbocsátható? Most: a művészetben csak a politika megbocsáthatatlan – ez nem ellentmondás.

TÁVIRAT

Nem vagyok! (Kritikus)

VÁLASZTÁVIRAT

Én sem! (Bérlemény)

Az idegeneknek (értsd nem idevalósiak-nak) irt, önmagát is fölszámoló, dekonstruk-tív (önpusztító) Közép-európai Regény.

A posztmodern jelző mint fölmentő ítélet. Érdekes. Mintha a múlt században azt mondták volna, realista regény, az ilyen, punctum. Persze a XX. század agyafúrtabb. Az elmélet, amely támadhatatlanná teszi önmagát azáltal, hogy előre bedobja a törülközőt. A dekonstruktív regény mint a művészet Endlő-sungja.

TÁVIRAT

Hallottad? Ráckevei amatőr vitorlások ma-guk építette hajón be akarják jární Kolum-busz útját Amerikáig.

Vergődve az okosság hálójában, örökre a mondatok kalüpszói rabigájában. Mint akit a tükörképe túlságosan is megigézett.

Talán bocsánatos bűn, ha Házy Eszter kapcsán nem Esterházy Péterről (a további-akban epe, értsd E. P.), hanem például a kritikairásról fogok írni. Döntésemet bárki meg-értheti, aki tisztában van a műfaji tudatosság korhangulatból fakadó némely hasznos vo-

násával. És különben is: a meghatalmazás magától a Bérlőtől (Mester) származik. Duna-regény helyett a Duna-regény regénye, Esterházy-kritika helyett (mintegy) az Esterházy-kritika kritikája. Ami pedig a formát illeti: hadd legyen (let it be), olyan, amilyen. Posztmodern. Másképpen szólva: a Dunának sok holtága van, mégis eléri a tengert.

Do now!

Mindenféle ideologikus irodalom parairodalom. Az ellenteoretikus irodalom is teoretikus irodalom, vagyis – olykor – igazoló irodalom. Mit igazol? Az önlemondást, az individuális feladat cserbenhagyását: mintegy hitelesíti a csődöt.

Ami szabad író-Jupiternek, nem szabad a kritikus-kisökörnek.

ANEKDOTA

Egyszer így kiáltott fel unokáit oktatva az örökifjú magyar irodalom: – Addig jó, míg jól működik az epéd!

Csokonai Lili könyve, Hrabal könyve, Hahn-Hahn grófnő könyve, Házy Eszter könyve. Állítsatok meg Esterházy Pétert.

A buhera szinonimája: vakera.

Bevezetés után kivezetés az irodalomból? Pontosabban az irodalom bevezetése nem ismert (elfelejtett) tartományokba? Kávéházi politizálás? Sörpucss?

A divattörténet kacskaringói. Egykor Kosztolányit elegánsnak mondták. Szerzőhöz hasonló alkat: kulináris lény volt. Szerzőnek idősebb fivére. Csak épp kacskaringók, holtágak. Idő elmosta mozdulatok. Egy sétapálcás kéztartás. Ahogy frakkba bújunk. Bizonyosságul a nevelés zsákutcaira. És akkor még nem szóltam a műbírálat silány állapotjáról.

Vagy vegyük apánkat. Épp hetvenkedve fogtunk volna bele legújabb hőstettünk meséjébe, amikor szeliden (ahogy csak ő tudott, emlékszel?) ránk szólt: „Ne csácsogj, növeled a kóaszt.” Akkor abba hagytuk.

Ez az írás Balassa Péter, Csuha István, Kertész Imre, Lengyel Balázs, Németh G. Béla, Orbán Ottó, Radnóti Sándor szövegrészleteinek, valamint Esterházy Péter HAHN-HAHN GRÓFNŐ PILLANTÁSA című könyvéből vett idézetek felhasználásával készült.

Horkay Hörcher Ferenc

K Ö N Y V M O L Y

EGY ALIG ISMERT REMEKMŰ

Fodor Gézának

Kodolányi János: Boldog békeidők

Magvető és Szépirodalmi, 1976. 521 oldal, 39 Ft

„Találtam egy könyvet”, írhattam volna az ismert *Holmi*-szlogent címként, de valójában Fodor Géza adta a kezembe, ezért is szól neki az ajánlás. Persze ezt a könyvet valóban meg kellett találni, hiszen jóformán teljesen ismeretlen nemcsak a „művelt olvasóközönség”, de az irodalomkörökében is. Első kiadása 1956-ban jelent meg – jóllehet a kézirat már 1949-ben elkészült – és szinte semmiféle fel-tűnést nem keltett: mindössze három rövidke recenziót publikáltak róla, az *Esti Hírlap* és a *Dunántúli Napló* mellett az *Erdőgazdaság és Fa-
ipar* közölt tudósítást, utóbbi talán azért, mivel a regény egyik főszereplőjének erdész a foglalkozása... Nos, ez semmiképpen sem tekinthető komoly karriernek, de némiképp magyarázható: 1956–57-ben fontosabb dolgok is akadtak, mint egy regény befogadása. De nem járt sokkal jobban Kodolányi az 1976-os újrakiadáskor sem: Csűrös Miklós alapos tanulmánya a *Literatúra* 1975/2. számában nem csinált nyarat. Még egy fontos, a tárgyalt regényt is számba vevő írásról tudunk, *Fülöp László* dolgozatáról (*Alfold*, 1983/12.). És persze meg kell említeni Tuskés Tibor kismonográfiáját 1974-ből. A regény szellemi súlyához mérten ez fájdalmasan kevés. Ha most kísérletet teszek feltámasztására és vázlatos elemzésére, egyrészt nyilván a felfedezés örömeiből írok, továbbá a méltányosság okán; másrészt abban a titkos reményben, hogy sikerül valamit feltárni a közelmúlt méltatlanul elfeledett tradíciójából. Hiszen mára lassacskán úgy tűnik, hogy Kosztolányin, Márain és Ottlikon kívül nem is élt számottevő prózáiró a „posztmodern fordulat” előtt: a hagyományértelmezés meglehetősen eltorzult, vagy finomabban szólva egyoldalú lett. Meggyőződésem az is, hogy remekművek újraolvasása, új szempontú befogadása legalább kétgenerációnként kötele-